

Personificarea Dunării în izvoarele antice

CARMEN MARIA PETOLESCU

Marele fluviu al Europei¹ — care, pentru cursul său superior, pînă la Porțile de Fier, purta denumirea de *Danubius*, iar pentru cel inferior de *Istros*² — a impresionat profund pe cei vechi: din comentariile gramaticului Servius (secolul al IV-lea e.n.) la Vergilius, *Georg.*, II, 497, aflăm că dacii aveau obiceiul ca, atunci cînd porneau la război, să bea din apa Istrului ca dintr-un vin sacru și să jure că nu se vor întoarce acasă decît după ce vor ucide pe dușmani (*Aufidius Modestus legisse se affirmabat hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capessero, quam de Histro certum modum haurientes ore in modum sacrum vini, iurarent, non se ad patriae sedes regressuros nisi hostibus caesis*)³. Mai tîrziu aflăm de la Claudius Claudianus (*De bello Gothico*, 81—82)⁴ că goții — confundați cu geții⁵ — jurau pe *numen Histri*, iar Sidonius Apollinarius (*Carmen VII*, 43) arată participînd la o adunare a zeilor și Rinul și Istrul (*Hister*)⁶. Fluviul personificat este adorat ca divinitate în special în epoca romană, cînd Dunărea devine frontieră naturală a Imperiului roman⁷.

Catalogul reprezentărilor figurate

Sculpturi

1 Inscriptie în *tabula ansata* susținută de doi *genii* înaripați; tăiată în stîncă deasupra drumului construit de Traian în anul 100 e.n. pe malul drept al Dunării în defileul Cazanelor: *Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus) pontif(ex) maximus trib(unicia) pot(estate) IIII pater patriae co(n)s(ul) III montibus excisi[s] anco[ni]bus sublati[s] via[m] f[ecit.]*. — CIL, III, 8 267 (= 1699); ILS, 5 863; O. Hirschfeld, în *Sitzungsberichte der Philologisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 77, 1874, Heft IV—VII (Viena 1874), p. 418; Anna și Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana, 1963, p. 38—39, nr. 63. — Dedesubt, O. Benndorf (apud Hirschfeld, *loc. cit.*) observa « o figură bărbătească nudă, fără îndoială Istrul . . . care sprijină cu mîinile întinse marginea inscripției; ea este corodată, încît abia se mai recunoaște »; după J. Arneth (citată de A. și J. Šašel), ar fi vorba de *Atlas*.

¹ Despre acesta: C. Brandis, RE, IV, 1901, col. 2103—2132, s.v. *Danuvius*; vezi încă Emil Condurachi, *Dunărea în orizontul geografic antic*, SCIV, 20, 1969, 2, p. 533—540.

² Strabo, *Geogr.*, VII, 3,13. Vezi *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 239.

³ *Izvoare*, I, p. 206—207.

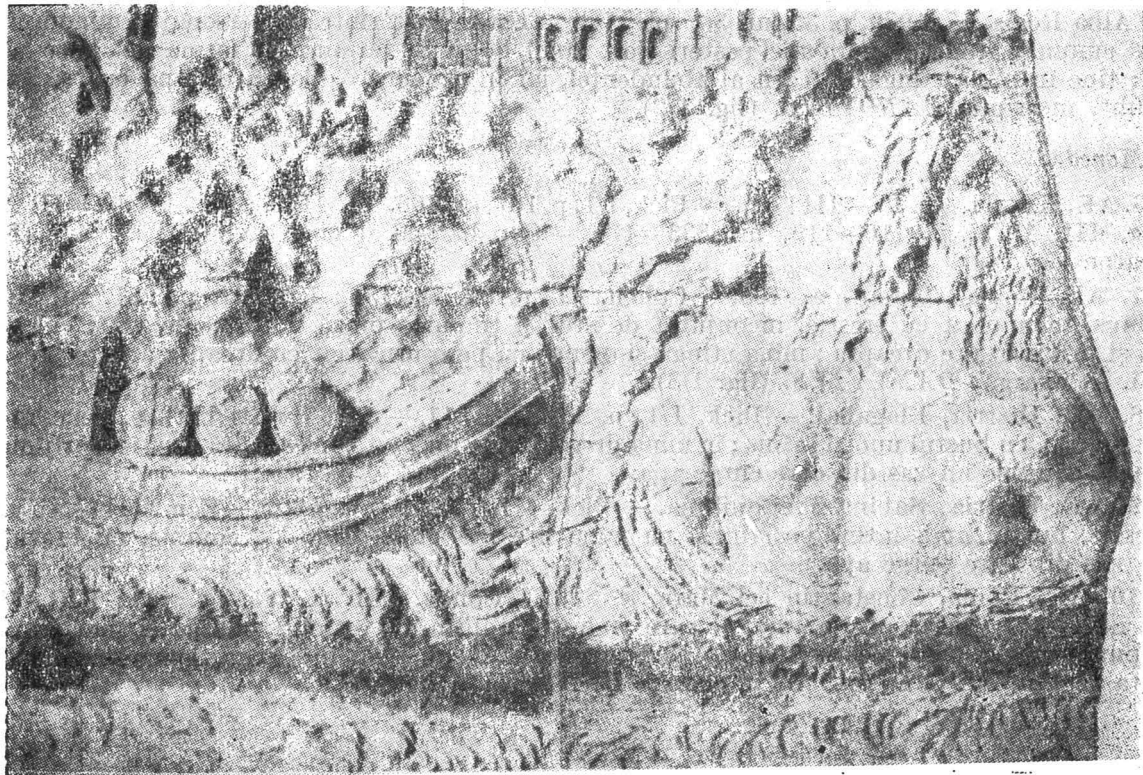
⁴ Ediția utilizată: Claudii Claudiani Carmina, recognovit Julius Koch Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, MDCCCXCIII (1893), p. 190.

⁵ Despre această problemă: Constantin C. Petolescu, *Thraco-Dacica*, 3, 1983, p. 147—149.

⁶ Ediția utilizată: C. Sollius Apollinaris Sidonius, recensuit Paulus Mohr Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXV (1895), p. 277.

⁷ B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I/1, Berlin, 1898, p. 151—152, 343; C. Brandis, RE, IV, 1901, col. 2132—2133, s. v. *Danubius*; B. Conticello, în *Enciclopedia dell'arte antica*, IV, 1961, s. v. *Istros*; A. Mócsy, în RE, Suppl. IX, 1962, col. 744, s. v. *Pannonia*.

2. Relief de pe Columna lui Traian. — C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, 1896—1900, pl. VI. — Trupele romane ies pe poarta unei cetăți și se angajează pe un pod de vase. Zeul Danubius asistă de la gura unei peșteri la trecerea fluviului : cu bustul gol ieșind din apă, purtând plete și barbă, el sprijină cu brațul întins podul de vase. (fig. 1/1).

1

2

3

4

Fig. 1. 1 scenă de pe Columna lui Traian (după C. Cichorius); 2 gemă cu reprezentarea lui *Danubius* (desen, după I. Bilkei); 3 monedă din timpul lui Traian cu reprezentarea zeului-fluviu (după Cohen); 4 medalion de la Constantin cel Mare cu aceeași reprezentare (după Cohen).

3. Relief de pe Columna lui Marcus Aurelius. — E. Petersen, A. von Domaszewski, A. Caldérini, *Die Marcus-Säule*, Berlin, 1896, pl. IX. — Port la Dunăre; fluviul este personificat printr-un bărbat ieșind din ape, întocmai ca pe Columna lui Traian.

4. Altar din piatră nisipoasă. — Vindobona. — CIL, III, 14 359 ²⁷. Pe latura stângă este reprezentat Neptun cu mina stângă pe trident, cu dreapta ținând delfin, iar piciorul stâng și-l sprijină de capul unui personaj cu coarne și bărbos (*Danubius* ?); pe latura dreaptă, un ofițer într-o scenă

de sacrificiu. Inscripția de pe fața altarului este dedicată [I. O.] M., N[*ep*]u[no, S]alaceae, Nim[*phis*, Danuv]io, Agauno, di[sdeabus]q(ue) omnib(us).

Gemă

5. Intaglio din carneol. Muzeul național maghiar, Budapesta. Proveniență necunoscută. — I. Bilkei, în *Alba Regia*, 17, 1979, p. 35, nr. 36, pl. II/8. — Scena reprezintă un personaj seminud, purtând se pare cunună, așezat la gura unei peșteri (jos, arcul bolții se termină în formă de baze de coloane); ține în mîna stîngă un corn al abundenței, iar în dreapta o plantă de apă cu trei frunze. Dedesubt, inscripția ΔΑΝΟΥΒΙC. (fig. 1/2).

Monede

6. AE, Histria, sec. IV—III î.e.n. — Pick, I/1, p. 167, nr. 468, pl. II/26; C. Preda.—H. Nubar, *Histria*, III, 1973, p. 110—119, nr. 333—474. — Cap bărbos al unei divinități fluviale (Istros), cu coarne de taur.

7. AE, Roma, Traian, a. 105. — Cohen, II, p. 32, nr. 136; RIC, II, p. 251, nr. 100. — Danubius, încununat cu trestie, înconjurat de stuf și ținînd o pînză umflată de vînt, culcat spre stînga și privind spre dreapta; mîna stîngă și-o sprijină pe o urnă, iar cu dreapta atinge prora unei corăbii. În exergă, DANVVIVS. (fig. 1/3).

8. AE, Histria, Elagabal. — Pick, I/1, p. 176, nr. 511. — Zeu fluvial bărbos, cu cunună de trestie pe cap, cu bustul nud și întins; în mîna dreaptă ține un pește, în cealaltă trestie, sprijinindu-se cu brațul stîng pe un vas din care curge apa.

9. AE, Histria, Sabina Tranquillina. — Pick, I/1, p. 179, nr. 530. — Zeu bărbos cu cunună de trestie, bustul nud, întins pe stînga, cu mîna dreaptă pe o proră de corabie, cu brațul stîng pe un vas din care curge apa.

10. AE, Roma, Constantin cel Mare, a. 328. — Cohen, VII, p. 285, nr. 483; RIC, VII, p. 283 și nota 3. — Pod cu trei arcuri, pe care trec Constantin în vestmînt militar și înarmat și Victoria purtînd trofeu; la picioarele lor se vede un barbar; sub pod, în stînga, Danubius culcat spre dreapta; sub arcuri două corăbii; în exergă, DANVBIVS (fig. 1/4).

Comentariu

Cea mai veche reprezentare figurată a fluviului se întîlnește pe o monedă de bronz de la Histria din epoca autonomiei: pe aceasta este redat capul zeului cu coarne (6). Capul cu coarne, probabil tot al lui Danubius⁸, se mai întîlnește pe un altar din epoca romană de la Vindobona purtînd o dedicație pentru mai multe divinități acvatice (4).

Toate celelalte reprezentări din epoca romană îl arată pe zeu fie ieșind din ape (2, 3), fie așezat (5) sau culcat (9, 10), cu bustul nud, la intrarea unei peșteri (2, 3, 5); este bărbos, iar capul îi e încoronat cu trestie (5, 7—9). Poartă în mîini cornul abundenței și plantă acvatică (5) sau pește și trestie (8); cu mîna dreaptă atinge prora unei corăbii (7, 9) sau se sprijină cu brațul stîng de o urnă din care se scurge apa (7—9). Ar fi posibil ca unele monede de la Nicopolis—Istrum reprezentînd o divinitate fluvială să se refere tot la zeul Danubius⁹, avînd în vedere că orașul își leagă numele de fluviul în apropierea căruia era situat.

Cîteva reprezentări figurate ale Dunării se leagă de războaiele lui Traian contra dacilor (1, 2, 7), de cele ale lui Marcus Aurelius contra barbarilor din vecinătatea provinciilor Pannoniei și Daciei (3) ori de cele ale lui Constantin cel Mare contra goților (10). Histria a bătut monede cu Dunărea personificată numai pe timpul lui Elagabal (8) și Gordian al III-lea (9).

⁸ Vezi Claudianus, *De bello Gothico*, 603: *cornua fregimus Histri*; este evident că traducătorul acestui pasaj din *Fontes historiae Daco-Romanae*, II, București, 1970, p. 169, (amîntînd brațele Istrului) nu a înțeles sensul acestei expresii.

⁹ B. Pick, *op. cit.*, I/1, p. 343 și nr. 1 220, 1 235, 1 238, 1 258, 1 259, 1 266, 1 277, 1 278, 1 310—1 314, 1 333*, 1 339*, 1 391, 1 459, 1 553, 1 575, 1 623, 1 697, 1 698, 1 761—1 763, 1 806—1 810, 1 949—1 952, 2 067—2 069 cu pl. XVII/31—35 și XVIII/1—5.

Reprezentările figurate sînt însoțite de numele zeului-fluviu pe gema cu loc de descoperire necunoscut (5)—dar provenind probabil din mediu grec, judecînd după inscripție și imaginea similară cu descrierea unei monede de la Nicopolis-ad-Istrum¹⁰—, pe moneda de la Traian (7) și medalionul de la Constantin cel Mare (10). Zeul Danubius este atestat și de cîteva inscripții votive provenind din Raetia¹¹, de la Vindobona (în Pannonia Superior)¹² și de la Aquincum¹³ și Mursa¹⁴ (în Pannonia Inferior).

La personification du Danube dans les sources anciennes

RÉSUMÉ

III. Une variante de cet article paraîtra dans *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (LIMC)

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. 1 scène de la Colonne de Trajan (d'après C. Cichorius); 2 pierre gravée représentant le dieu *Danubius* (dessin, I. Bilkei); 3 monnaie de Trajan et 4 médaillon de Constantin le Grand représentant le dieu-fluve (d'après Cohen).

¹⁰ B. Pick, *op. cit.*, I/1, p. 381, nr. 1391.

¹¹ CIL, III, 5 863; 11 894; in *h(onorem) d(omus) d(ivinae) I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Danuvio*, anul 201 e. n.

¹² Vezi mai sus, catalog nr. 4.

¹³ CIL, III, 3416 (= 10 379): *Danuvio defluenti*; 10 395.

¹⁴ CIL, III, 10 263.